

ดนตรีในวิถีของไทยทรงดำ บ้านห้วยบัวชุก ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

การุณย์ ด้านประดิษฐ์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

บทคัดย่อ

การวิจัยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาดนตรีพิธีกรรมในวิถีชีวิตของไทยทรงดำและเพื่อวิเคราะห์ดนตรีเพื่อความบันเทิงในวิถีชีวิตของไทยทรงดำ บ้านห้วยบัวชุก ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐมเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา ใช้การศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนาม ช่วงเดือนสิงหาคม 2555 – พฤศจิกายน 2555 สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลแบบกำหนดคุณสมบัติ จำนวน 20 คน ใช้วิธีวิเคราะห์ทางมานุษยวิทยาในการวิเคราะห์ดนตรีพิธีกรรมและดนตรีเพื่อความบันเทิง ในด้านเครื่องดนตรี ขั้วร้อง และบทเพลง ได้ผลการวิจัยดังนี้

ดนตรีสำหรับพิธีกรรมของไทยทรงดำ บ้านห้วยบัวชุก ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ได้แก่ ปี่เสน่สน และปี่เสน่ยาวมีกระบอกไม้ไผ่ไม้กระดานรองกระทุ้งกระบอกไม้ไผ่ และโอง เป็นเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ มีบทบาทในพิธีไหว้ครู ประกอบการขับร้องและบรรเลง ใช้เพลงพื้น และเพลงเจี๊ญ เนื้อหาของคำร้องกล่าวถึง การไหว้บรรพบุรุษ แถน การขอพร การสู้ขวัญ คำสอนที่แฝงแง่คิด การเป่าปี่เสน่สน พิธีกรรม คติความเชื่อ เกี่ยวกับไทยทรงดำ ตั้งแต่ครั้งอยู่สิบสองปันนา

ดนตรีเพื่อความบันเทิงพบเครื่องดนตรีชิ้นสำคัญด้านส่งเสริมความสนุกสนาน คือ แคน เครื่องดนตรีที่ติดตัวมาตั้งแต่สิบสองปันนา เป่าลายสุดสะแนน และลายอื่นๆ เพลงรำวง ลูกทุ่ง มีเครื่องดนตรีเท่าที่หาได้ประกอบจังหวะ ได้แก่ กลองใหญ่ กลองทริโอ ฉิ่ง ฉาบเล็ก ฉาบใหญ่ ตะกรับหรือกรับ และเครื่องขยายเสียงพร้อมรถเข็น ทำการบรรเลงหลังพิธีกรรม โดยแบ่งกลุ่มเพลงเป็นเพื่อความบันเทิงและเพลงกล่อมลูก มีนักร้องนักดนตรี รวมถึง ผู้ร่วมรำประกอบการบรรเลง พร้อมมีการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ ไทยทรงดำ, ดนตรีพิธีกรรม , ดนตรีเพื่อความบันเทิง, การวิเคราะห์ดนตรี

Abstract

The objectives of the research are to study ritual music and to analyze music for entertainment of Thai Song Dam People at Ban Huachugbua, Tambon Sapattana, Kamphansan District, Nakornpathom Province. It is the qualitative research in music anthropology comprised

of literature review and field study during August to November 2012. The 20 informants who were selected by specified criterion were interviewed. Music anthropology method was used in music analysis for rites and for entertainment from music instruments, singing and song lyrics.

The results are : the musical instruments for ritual music of Thai Song Dam consisted of short and a long *pi saen* pipes, bamboo tubes, bamboo tubes with stamping boards and jar. These instruments were played and used for the accompaniment of singing. Types of song consist of folk song and *phleng soeng* song (call and response song.) The songs' contents were concerned with paying homage to the ancestors and *Thaen* god, asking for blessing, soul comfort, and proverbs with the hidden ideas. This music was transmitted from the Thai Dam ancestors in their home towns in Sipsong Panna province.

The principal instrument used for the entertainment was a *khaen* mouth organ, which was brought along from Sipsong Panna. Various percussion instruments were added; they were : a big drum, a trio drum, *ching* cymbals, small *chap* cymbals, large *chap* cymbals, *takrap* or *krap* clappers and loud speakers on the cart. The music were performed after the ritual was ended. There were two types of music, entertainment music and lullaby. The singers, dancers and musicians were inherited continuously.

Key word: Thai Song Dam, ritual music, music for entertainment, music analysis

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์มีความสัมพันธ์กับดนตรีมาตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ด้วยการที่มนุษย์เป็นผู้สร้างดนตรีขึ้นมาเพื่อใช้ เป็นเครื่องมือ หรือเป็นสัญลักษณ์ในการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ตลอดจนมีบทบาทสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมของตนเอง แม้ว่าดนตรีในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ จะมีความคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันไปก็ตาม

ดนตรีเกิดจากอารมณ์ของมนุษย์ ดีใจ เสียใจ สนุกสนานก็ตบมือ กระพือเท้า เสียใจก็ร้อง คร่ำครวญ การทำนองที่กำเนิดตามส่วนต่าง ๆ ของโลกนั้น เดิมทีก็คงจะไม่ต่างกันมากนัก ต่อมาเมื่อมนุษย์รู้จักพัฒนาความเป็นอยู่ให้เจริญขึ้น กลายเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์แต่ละเผ่าพันธุ์ ซึ่งการได้ยินเสียงต่างๆ ทั้งเสียงธรรมชาติ และเสียงสูงต่ำที่เป็นองค์ประกอบของภาษาพูด และดนตรี เป็นอย่างเดียวกันและเหมือนกัน แต่การตีความหมาย และแสดงออกซึ่งเสียงนั้นไปคนละอย่างแล้วแต่สภาพทางร่างกาย สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ที่แตกต่างกันออกไปตามท้องถิ่น (ปัญญา รุ่งเรือง, 2546: 1)

มนุษย์แสดงออกทางอารมณ์ได้หลายวิธี โดยเฉพาะการร้องรำทำเพลง ดังที่ มนต์รี ตราโมท (2540: 7) ได้กล่าวว่า ธรรมชาติของมนุษย์เรา เมื่อมีจิตใจร่าเริงก็มักแสดง ออกมาด้วยกายและวาจา ยิ่งขณะที่อยู่ด้วยกันเป็นหมู่ๆ กันด้วยแล้ว การแสดงความร่าเริงนั้นก็ดูเหมือนจะยิ่งครึกครื้นมากขึ้น เป็นต้นว่า ตบมือหรือร้องรำทำเพลงไปพร้อม ๆ กัน การเป็นเช่นนี้มาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ของมนุษย์แล้ว

การรับรู้และการตีความของดนตรีแต่ละคนจะแตกต่างกันไป ดังที่ สงัด ภูเขาทอง (2539: 9) ได้กล่าวว่า ดนตรีเป็นเรื่องของเสียงที่อาศัยโสตประสาทเป็นเครื่องรับรู้และแปลความหมายโดยอาศัยวิธีจินตนาการ หรือความคิดคำนึงอันละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง และเสียงที่ได้ยินนั้นอาจมีความหมายหรือไม่ก็ได้คู่จเดียวกับเสียงของภาษาพูด ซึ่งในการตีความหมาย อาจจะแตกต่างกันไปตามแต่ความคิดแต่ละคนหรือรับรู้ไปคนละอารมณ์ก็ได้

อย่างไรก็ตามดนตรีที่เป็นศิลปะนั้น มีทั้งดีและไม่ดี ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้แสดงธรรมในหัวข้อ “ความว่าง จิตว่าง” มีความตอนหนึ่งว่า “ดนตรี บทเพลง หรือทำนองเพลงก็ตาม มีอยู่สองชนิด คือ เราให้จิตวนวายก็มี ที่กล่อมจิตใจให้สงบเย็นลงไปให้ว่างก็มี เพราะฉะนั้นดนตรีที่แท้จริง ที่ถูกต้องกับความ ต้องการตามธรรมชาตินั้นจะต้องเป็นดนตรีที่ทำให้จิตว่างลง สงบเย็นลง นี่คุณถึงดนตรีของ ปู่ ย่า ตา ยาย ในสมัยโบราณ ล้วนมีแต่ทำนองเป็นไปในทางช่วยระล่อมกล่อมเกลายให้จิตว่าง” (สงบศึก ธรรมวิหาร, 2542: 228)

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ดนตรีกับมนุษย์มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ตามแต่ละวิถีในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์เหล่านั้นอาศัยอยู่ในสังคมใดๆ ของโลก มนุษย์ก็ได้นำเอาดนตรีทั้งหลายเหล่านั้นมาเพื่อใช้สนองตอบต่ออารมณ์ ความต้องการของตนเองและคนในสังคมทั้งสิ้น ดนตรีของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ของแต่ละชนชั้น อาทิเช่น ดนตรีของชนชั้นสูง ดนตรีแบบฉบับ ดนตรีท้องถิ่น และดนตรีของชาวป้าชาวเขาล้วนมีคุณค่าเท่าเทียมกัน และมีความหมายต่อกลุ่มชนทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียมกันทั้งสิ้น

จากการศึกษารายงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับไทยทรงดำพบรายที่เกี่ยวข้องทางมานุษยวิทยาว่า ธงชัย ลุมเพชร.(2554) ได้ศึกษาวิถีชีวิตชาวไทยทรงดำ ที่ จีระวัฒน์ นัยชิต (2550) ได้ศึกษาประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิตลาวโซ่งที่สุพรรณบุรี ประธาน เขียวขำ (2546) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ที่สุพรรณบุรี บุญมี ปาริชาติธนกุล (2546) ได้เสนอความเชื่อเรื่องผีในพิธีกรรมของชาวไทยโซ่ง บ้านไผ่หูช้าง จ.นครปฐม โดยต่างก็เป็นวิถีชีวิตความเชื่อทางมานุษยวิทยาของชาวไทยทรงดำทั้งสิ้น แต่ยังไม่มีการศึกษาที่ บ้านหัวทูกบัว ตำบลสระพัฒนาอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐมแต่อย่างใด นอกจากนี้ยังมีเสนอรายงานการวิเคราะห์ทางมานุษยดนตรีวิทยาที่เกี่ยวข้องอาทิ อาทิตย์ โพธิ์ศรีทอง และปัญญา รุ่งเรือง (2551) ได้ศึกษาดนตรีเพื่อการเล่นคอนฟ้อนแคนของชาวไทยทรงดำ หรืออื่นก่อนของหนุ่มสาวชาวไทยโซ่ง สมฤทัย เฟ่งศรี (2550) ได้เสนอพิธีเสนตั้งบั้งหน่อ ดนตรีพิธีกรรมของลาวโซ่ง ทำการวิเคราะห์ขั้นตอน เครื่องดนตรีและบทเพลงของลาวโซ่ง ส่วน สานิตย์ รัศมี (2545: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาพิธีเสนตั้งบั้ง :กรณีศึกษาดนตรีและพิธีกรรมของลาวโซ่งหมู่บ้านเกาะแรด จังหวัดนครปฐม ลักษณะ

เดียวกับ สมฤทัยแต่ต่างกันในเรื่องพิธีกรรมและรายละเอียดทางดนตรีเช่นเดียวกับ อัมรินทร์ แวงเพชร (2545: บทคัดย่อ) ที่ศึกษาเรื่อง วงปีไม้แมน ดนตรีในพิธีเสนของลาวโซ่ง ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ที่มีวิธีวิจัยและประเด็นสอดคล้องกับ สมฤทัย เฟงศรีและसानิตย์ รัศมี

ดังนั้น ชาวไทยทรงดำบ้านหัวซุกบัว ตำบลสระพัฒนาอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐมเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ร่วมที่ยังเป็นช่องว่างควรที่จะทำการศึกษา เพื่อเป็นส่วนต่อเติมรายงานฉบับอื่นๆ ของชาติพันธุ์ไทยทรงดำให้ครบสมบูรณ์ จากการย้ายถิ่นฐานเป็นระยะเวลาราว 200 ปี มีวิถีชีวิตและดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ที่ไพเราะ น่าฟัง และยังขับร้อง บรรเลง เผยแพร่อยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน แต่นับวันจะค่อยๆ เลือนลาง หายไป เพราะสภาพแวดล้อม สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป คนรุ่นใหม่ที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดดนตรีให้คนรุ่นใหม่ ก็ลดน้อยลง ดังนั้น การศึกษาดนตรีในวิถีชีวิตไทยทรงดำบ้านหัวซุกบัว ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ควรศึกษา เพื่อการเรียนรู้และบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อที่จะดำรงรักษาไว้ซึ่งคุณค่าทางวัฒนธรรมของไทยทรงดำ พร้อมทั้งยังเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในด้านมานุษยดุริยางควิทยา (Ethnomusicology) ให้อยู่คู่กับสังคมสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาดนตรีพิธีกรรมในวิถีชีวิตของไทยทรงดำบ้านหัวซุกบัว ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
2. วิเคราะห์ดนตรีเพื่อความบันเทิงในวิถีชีวิตของไทยทรงดำ บ้านหัวซุกบัว ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยคุณภาพในเชิงมานุษยดุริยางควิทยา (Ethnomusicology) โดยศึกษาดนตรีในวิถีชีวิตไทยทรงดำ บ้านหัวซุกบัว ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม จากผู้ให้ข้อมูลที่เป็นนักดนตรี นักแสดง นักร้อง ช่างทำเครื่องดนตรีผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาลาวโซ่งและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับดนตรีในวิถีชีวิตไทยทรงดำ จำนวน 20 คน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การถ่ายภาพ การสังเกต และถอดบทเรียน ในช่วงเดือนสิงหาคม – ธันวาคม พ.ศ. 2555

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ไทยทรงดำหมายถึง ชาวไทยเชื้อสายลาวโซ่งหรือไทยดำ ที่มีอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหัวซุกบัวตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

ดนตรีในวิถีชีวิตไทยดำ หมายถึง บทเพลงหรือ บทขับร้องที่ชาวไทยทรงดำ บ้านห้วยซุกบัว ตำบล
สระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ได้บรรเลงหรือขับร้องด้วยการจดจำ และสืบทอดต่อ ๆ กัน
มาหลายชั่วอายุคนในการศึกษาครั้งนี้เน้นความหมายของคำร้อง

ดนตรีสำหรับพิธีกรรม(Music for Ritual)หมายถึง ดนตรีที่ใช้ในพิธีกรรมประกอบด้วย เครื่องดนตรี
เครื่องประกอบจังหวะ และบทเพลงในพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ

ดนตรีเพื่อความบันเทิง หมายถึง เครื่องดนตรีและบทเพลงที่ใช้เพื่อความบันเทิงของชาวไทยทรง
ดำ

คุณลักษณะนักดนตรี หมายถึง นักดนตรี นักร้อง นักแสดงที่ร้องและบรรเลงในกลุ่มชาวไทยทรงดำ
วิเคราะห์ลักษณะทางดนตรี หมายถึง เครื่องดนตรี ระบบเสียง วิธีการบรรเลง บทเพลง
ความหมายของบทเพลง เพลง และอื่นๆ ที่พบ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มี 2 ด้าน คือ ด้านมานุษยวิทยาและ
ด้านมานุษยดุริยางควิทยา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ด้านมานุษยวิทยา จะทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมา การเปลี่ยนแปลง สภาพสังคมและ
วัฒนธรรมในวิถีการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี คติความเชื่อต่างๆ ของชาวไทยทรงดำ ผ่านบทขับ
ร้อง หรือความหมายของการขับร้อง ในเชิงมานุษยวิทยาซึ่งจะเป็นองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจที่
จะศึกษาค้นคว้าในด้านอื่นๆ ต่อไป

2. ด้านมานุษยดุริยางควิทยา ได้ทราบข้อมูล ลักษณะทางกายภาพของเครื่องดนตรี ระบบเสียง
วิธีการบรรเลง ลักษณะโครงสร้างทางดนตรี บทเพลง ความหมายของบทเพลง วิธีการทำเครื่องดนตรี
ตลอดจนบทบาทและหน้าที่ของดนตรีที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยทรงดำ หมู่บ้านห้วยซุกบัว ตลอดจน
เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ในเชิงมานุษยดุริยางควิทยา ซึ่งจะเป็นองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจที่จะ
ศึกษาค้นคว้าในด้านอื่นๆ ต่อไป

วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในระหว่างเดือนตุลาคม 2555 – พฤศจิกายน 2555 มีขั้นตอน
และวิธีการดังต่อไปนี้

1. ผู้วิจัยพบนักดนตรีไทยทรงดำคนแรกตามนัดหมาย และซักถามชื่อนักดนตรีคนอื่น ๆ ต่อไป จน
ทราบว่าใครที่มีบทบาทมากที่สุดและอาวุโสที่สุด

2. สัมภาษณ์นักดนตรีผู้อาวุโสที่สุดคนแรก โดยใช้แนวคำถามกว้าง ๆ ที่สร้างขึ้น ละขออนุญาต
บันทึกข้อมูล บันทึกเสียง ถ่ายภาพ และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและได้รถามนักดนตรีคนอื่น ๆ ต่อไป

3. สัมภาษณ์นักดนตรีคนอื่น ๆ ต่อไป จนกว่าข้อมูลอิ่มตัว ซึ่งหลักการของวิจัยคุณภาพต้อง สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลอย่างน้อย 20 คน เนื่องจากนักดนตรีลาวโซ่งมีจำนวนน้อย จึงสัมภาษณ์ทั้งหมด ซึ่งมี 17 คน และสัมภาษณ์แกนนำประชากรและผู้ที่เกี่ยวข้องอีก 3 คน รวมทั้งหมด 20 คน ซึ่งเป็นจำนวน ขั้นต่ำของวิจัยคุณภาพ

4. ระหว่างวันสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้นัดผู้ให้ข้อมูลนำวงดนตรีมาแสดงให้ชมเพื่อ เล่นแสดง ดนตรี ขับร้อง บทเพลงที่ยังคงมีอยู่เช่น เป่าปี่ เล่นแคน รวมทั้งอธิบาย เครื่องดนตรี แต่ละชิ้น และมีผู้ให้ ข้อมูลรุ่นอาวุโส ได้อาสาเขียนเพลงภาษาลาวโซ่ง เขียนคำอ่าน คำแปล เป็นภาษาไทย เพลงที่เขียนคือ เพลงไหว้ครู เพลงพื้น เพลงเซิ้ง และ เพลงกล่อมลูก

5. ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการสัมภาษณ์ บันทึกเสียง บันทึกภาพ และอื่นๆ ที่ เกี่ยวข้อง มาถอดบทเรียน วิเคราะห์ข้อมูล และแปลผลข้อมูลต่อไป

6. ระหว่างวันสัมภาษณ์แต่ละวัน มีการบันทึกเสียง บันทึกภาพ และรายการอื่นๆ ที่ เกี่ยวข้อง และผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) ในระหว่างวันสัมภาษณ์แต่ละวันทุกครั้ง เพื่อจะได้ข้อมูลที่เป็จริงมากที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากการเก็บข้อมูลภาคสนามและประมวลข้อมูลต่างๆ แล้วจึงนำเอาข้อมูลทั้งหลายมา วิเคราะห์ข้อมูลตามหลักการวิเคราะห์ของดุริยางควิทยา (Musicology) มานุษยดุริยางควิทยา (Ethnomusicology) และมานุษยวิทยา (Anthopology) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลด้านวิถีการดำเนินชีวิต สภาพสังคมและวัฒนธรรมในเชิงสังคมวิทยา (Sociology) และมานุษยวิทยา (Anthopology)

2. วิเคราะห์ดนตรีโดยทฤษฎีเกี่ยวกับการวิเคราะห์ดนตรี วิเคราะห์คุณลักษณะทางดนตรีเช่นแนว ทำนอง (Melody) ลีลาจังหวะ (Rhythm) สัมเสียง (Tone Color) กลุ่มเสียงที่ใช้ (Mode) รูปแบบ (Form) ผิวพรรณทางดนตรี (Texture) ความเร็ว (Tempo) การประสานเสียง (Harmony) ความดังเบา (Dynamic) เครื่องดนตรีและวัสดุที่ใช้ทำเครื่องดนตรี และอื่น ๆ

สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยพบว่า ลาวโซ่งหมู่บ้านหัวซุกบัว เรียกตนเองว่า “ไทยทรงดำ” อพยพในพื้นที่ราบลุ่ม ริมน้ำมาอาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นเวลานาน จนสามารถพูด อ่าน เขียน ภาษาไทย และสื่อสารกันได้ด้วยทั้ง ภาษาไทยและภาษาท้องถิ่น และได้รับสิทธิเป็นพลเมืองไทย เช่นเดียวกับชนกลุ่มอื่น ประชาชนยังคง

ดำเนินวิถีชีวิตโดยทั่วไปเช่น ลาวโซ่งหรือไทยทรงดำกลุ่มอื่น ทั้งภาษา การแต่งกายและประเพณีวัฒนธรรม อย่างเข้มแข็ง

ดนตรีสำหรับพิธีกรรมของไทยทรงดำ บ้านห้วยซุกบัว ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ได้แก่ ปี่เสนสั้น และปี่เสนยาวมีกระบอกไม้ไผ่ไม้กระดานรองกระทุ้งกระบอกไม้ไผ่ และโอง เป็นเครื่องดนตรีประกอบ จังหวะ มีบทบาทในพิธีไหว้ครู ประกอบการขับร้องและบรรเลง ใช้เพลงพื้น และเพลงเขื่อง เนื้อหาขอคำร้อง กล่าวถึง การไหว้บรรพบุรุษ แถน การขอพร การสู่ขวัญ คำสอนที่แฝงแง่คิด การเป่าปี่เสน พิธีกรรม คติ ความเชื่อ เกี่ยวกับไทยทรงดำ ตั้งแต่ครั้งอยู่สิบสองปันนา

ดนตรีสำหรับความบันเทิงพบเครื่องดนตรีขึ้นสำคัญด้านส่งเสริมความสนุกสนาน คือ แคน เครื่องดนตรีที่ติดตัวมาตั้งแต่สิบสองปันนา เป่าลายสุดสะแนน และลายอื่นๆ เพลงรำวง ลูกทุ่ง มีเครื่องดนตรีเท่าที่หาได้ประกอบจังหวะ ได้แก่ กลองใหญ่ กลองทรีโอ ฉิ่ง ฉาบเล็ก ฉาบใหญ่ ตะกรับหรือกรับ และเครื่องขยายเสียงพร้อมรถเข็น ทำการบรรเลงหลังพิธีกรรม โดยแบ่งกลุ่มเพลงเป็นเพื่อความบันเทิงและเพลงกล่อมลูก มีนักร้องนักดนตรี รวมถึง ผู้ร่วมประกอบการเล่น พร้อมมีการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผล

จากผลการวิจัย ดนตรีในวิถีชีวิตของไทยดำ บ้านห้วยซุกบัว ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

ด้านวัฒนธรรมไทยทรงดำบ้านห้วยซุกบัว ยังคงรักษา สืบทอด ขนบธรรมเนียมประเพณีไว้อย่างมั่นคง สอดคล้องกับ ประธาน เขียวขำ (2546) จีรวัดน์ นัยชิต (2550) ประจักษ์ พนาลัย (2551) และธงชัย ลุมพชร (2554) ที่ชาวไทยทรงดำอยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่ มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพการทำนาเป็นหลัก อยู่แบบพึ่งพาอาศัยกัน เวลาว่างจะทำการจักสานทำเครื่องใช้ นิยสรักสงบ มีการจัดงานประเพณีการเล่นประจำปี มีการติดต่อ สื่อสารที่ทันสมัย มีวัฒนธรรม ประเพณีที่สืบทอดกันมาเช่น การเสนเรือ การแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ และงานศพ มีการแต่งกาย การไหว้ทรงผมปั้นเกล้า มีภาษา ที่เป็นเอกลักษณ์

ดนตรีสำหรับพิธีกรรมของไทยทรงดำ บ้านห้วยซุกบัว ใช้ปี่เสนเป็นเครื่องดนตรีดำเนินทำนองเป็นหัวใจของพิธีกรรม ประกอบคำสวดหรือขับร้อง เช่นเดียวกับ สมฤทัย เฟ่งศรี (2550) สานิตย์ รัตมี (2545) และอัมรินทร์ แร่งเพชร (2545) ที่ใช้ “ปี่” เป็นเครื่องดนตรีหลักในพิธีกรรมของชุมชนมีเครื่องดนตรีประกอบในการเคาะจังหวะที่หาง่าย เช่น กระบอกไม้ไผ่ เป็นเครื่องเคาะจังหวะหนัก เช่นเดียวกับ สมฤทัย เฟ่งศรี และ สานิตย์ รัตมีที่ได้ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งที่เขาย้อย จังหวัดเพชรบุรีและบ้านเกาะแรด จังหวัดนครปฐมตามลำดับ ส่วนบทเพลง บรรเลง และการสวดประกอบพิธี มีบทเพลงไหว้ครู มีเนื้อหาขอ คำร้อง กล่าวถึง การไหว้บรรพบุรุษ แถน การขอพร การสู่ขวัญ คำสอนที่แฝงแง่คิด การเป่าปี่เสน พิธีกรรม คติความเชื่อ เกี่ยวกับไทยทรงดำ ตั้งแต่ครั้งอยู่สิบสองปันนาโดยทำนองใกล้เคียงกับ สานิตย์ รัตมี (2545)

และอัมรินทร์ แรงเพชร (2545) แต่จะต่างกันในเรื่องรายละเอียดของลีลาทำนอง คำและเนื้อหาบางเท่านั้น บทเพลงจะได้รับการถ่ายทอดตามสายตระกูลและผ่านการอบรมสั่งสอน ระหว่างรุ่นสู่รุ่น

ดนตรีสำหรับความบันเทิงพบเครื่องดนตรีขึ้นสำคัญด้านส่งเสริมความสนุกสนาน คือ แคน เช่นเดียวกันทั้ง อัมรินทร์ แรงเพชร (2545) สานิตย์ รัศมี (2545) ประธาน เขียวขำ (2546) บุญมี ปาริชาติ ธนกุล (2546) สมฤทัย เฟงศรี (2550) จีรวัฒน์ นัยชิต (2550) อาทิตย์ โพธิ์ศรีทองและปัญญา รุ่งเรือง (2551) เกรียงไกร ฮ่อเฮงเส็ง (2554) และธงชัย ลุ่มเพชร (2554) ดังนั้น แคนจึงเป็นเครื่องดนตรีด้านการส่งเสริมความสนุกสนานประจำกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำ โดยเฉพาะในช่วงเดือนห้า หรือเมษายน เครือข่ายไทยทรงดำอันเข้มแข็ง ได้จัดงานบุญประจำปีหมุนเวียนไปตามกลุ่มไทยทรงดำ อำเภอจังหวัดต่างๆ ใช้ศาลา ลานบ้าน สนามกีฬาโรงเรียน ในการจัดงานร่วม โดยมีเครื่องดนตรีดำเนินทำนองด้วยแคนเป็นหลัก มีกลองชนิดต่างๆ ประกอบ ในวงหนึ่งๆ อาจมีคนเป่าแคนหลายคน ผลัดเปลี่ยนกันเป่าตลอดคืน บางกลุ่มก็จัดเป็นวงดนตรี มีคีย์บอร์ด กีตาร์ เสริมเข้ามาก็มี จัดเป็นทีมออกรายรำเป็นกลุ่มเพื่อประกวดกันก็มี ยิ่งเมื่อหน่วยงานทางศิลปกรรมได้เข้าไปศึกษา ได้นำทำรำไปพัฒนาเป็นการแสดงต่าง ๆ เพิ่มเติม (เอี่ยมพร เนาว์เย็นผล : 2539 และ พจนีย์ กงตาล: 2545)

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ ระหว่างแหล่งต่างๆ
2. ควรบันทึกเสียงการบรรเลงแคน เป่าปี่ ในโอกาสต่างๆ และทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบทางมานุษยวิทยาวาทิตยาระหว่างกลุ่มต่างๆ
3. ทำการสังคยนาองค์ความรู้เกี่ยวกับดนตรีในวิถีไทยทรงดำ เป็นเอกสารตำรา และพัฒนาสู่หลักสูตรท้องถิ่น
4. ควรศึกษาเปรียบเทียบ ผลกระทบ แนวโน้ม การอนุรักษ์วัฒนธรรมดนตรีของชาวไทยทรงดำ หรือลาวโซ่ง ในเมืองไทยและต่างประเทศ เช่นใน สปป.ลาว และเวียดนาม
5. ส่งเสริมและศึกษาภาษาพูดและภาษาเขียนของไทยทรงดำแบบดั้งเดิม อย่างแท้จริง
6. นำผลจากการศึกษาแหล่งต่าง ๆ มาพัฒนาเป็นยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนา กลุ่มหรือองค์กรไทยทรงดำอาทิ ด้านการพัฒนาด้านการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้านกิจกรรมท้องถิ่นการจัดงานประเพณีต่างๆ ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไทยทรงดำ

บรรณานุกรม

- กฤษฎาสุขสำเนียง. ๒๕๔๙. **หมอลำสี่พันดอน: กรณีศึกษาคณะทองบางแก้วสุวรรณเมืองปากเซแขวงจำปาศักดิ์ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาดนตรีชาติพันธุ์วิทยา, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- โกวิท แก้วสุวรรณ. ๒๕๔๒. **“ดูหนูหล่า”** ในพิธีเรียกวิหล่าของชาวกะเหรี่ยงโป: กรณีศึกษากะเหรี่ยงโป บ้านเกาะสะเต็ง ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศึกษา, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- โกศล มีคุณ. ๒๕๓๗. **สภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปของชาวกะเหรี่ยงอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศึกษา, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี. ๒๕๕๑. **ความเป็นมาเกี่ยวกับจังหวัดเพชรบุรี** (Online). <http://www.phetchaburi.go.th>. ๑๙ มิถุนายน ๒๕๕๑.
- ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. ๒๕๑๘. **ชาวเขา.** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด แพร่วิทยานินเตอร์เนชั่นแนล.
- คมฤทธิ ศรีลา. ๒๕๔๙. **สัมภาษณ์,** ๒๐ ตุลาคม ๒๕๔๙.
- จรัญ กาญจนประดิษฐ์. ๒๕๔๗. **การศึกษาดนตรีชาวกะเหรี่ยงหมู่บ้านกองม่อทะ ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี.** วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- จรินทร์ เทพสงเคราะห์. (2540). **การศึกษาบทเพลงดนตรีกาหลอในจังหวัดสงขลา.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2530). **คติชาวบ้าน.** มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี. (2538). **“วิธีการศึกษาดนตรีพื้นบ้าน,”** ในดนตรีไทยอุดมศึกษา. ครั้งที่ 26. หน้า 87-96. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- (2530). **สังคตินิยมว่าด้วยดนตรีไทย.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ชวลา จินดาผ่อง. (2538). **การศึกษาลิเกาในจังหวัดตรัง.** ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้. ถ่ายเอกสาร.
- เลอมาลย์ ราชภัฏทวารักษ์. ๒๕๔๑. **มนุษย์กับสังคม.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

----- . ๒๕๔๘. **ความหมายของวัฒนธรรม.** ใน พวงเพชรสุรรัตนกวีกุลและ เฉลิมมาลัย ราชภัฏธารักษ์. บรรณานุกรม. **มนุษย์กับสังคม.** พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ณัชชา ไสค์ดิยานุรักษ์. ๒๕๔๔.**สังคีตลักษณ์และการวิเคราะห์.** พิมพ์ครั้งที่๒.

กรุงเทพมหานคร:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทิพากรวงศ์. (2503). **พระราชพงศาวดารรัชกาลที่3.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.

ธนายุทธ มณีช่วง. 2537. **การศึกษาการละเล่น “โตะคริม” ในจังหวัดสงขลา** ปรินญาณินพนธ์

ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้. ถ่ายเอกสาร.

นราธิป พงษ์ประพันธ์. (2517). **ชุมนุมพระนิพนธ์.** กรุงเทพฯ : โพธิ์สามต้นการพิมพ์.

นภดล พูนสวัสดิ์. (2530). **รายงานการวิจัยเรื่อง มาตราเสียงของปี่อ้อ ในจังหวัดสุรินทร์ :**

วิทยาลัยครูสุรินทร์. ถ่ายเอกสาร.

นาคยา สำราญทรัพย์. (2532).**ระบบเครือญาติและโครงสร้างทางสังคมของลาวโซ่ง.**

สารนิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร

นำพวลย์ กิจวัชรกุล. (2532).**การศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ประชากร เศรษฐกิจ ละ**

วัฒนธรรมของลาวโซ่ง ในเขตจังหวัดนครปฐม. รายงานการวิจัยเสนอสถาบันวิจัย

และพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร.

นิพนธ์ เสนาพิทักษ์. (2523).**ศาสน์ผู้ไทยโซ่ง.**กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต.

นุกูล ชมภูนิช. (2532). **ประเพณีชาวไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรด.**กรุงเทพฯ : เพชรเกษมการพิมพ์.

เบญจา หงส์ทอง. ๒๕๔๔. **เพลงกล่อมลูกภาคเหนือ: กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่.**

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศึกษา, มหาวิทยาลัยมหิดล.

บุรุษ แกสตัน. ๒๕๓๑. **ความคิดที่เกี่ยวกับดนตรีของโลก.วารสารดนตรี ๒**

ปัญญา รุ่งเรือง. ๒๕๔๖. หลักวิชามานุษยดุริยางควิทยา (เอกสารประกอบการเรียน).

กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ปัญญา รุ่งเรือง.๒๕๔๘. **พื้นฐานดนตรีชาติพันธุ์วิทยา (เอกสารประกอบการเรียน). สาขาดนตรี**

ชาติพันธุ์วิทยา. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ปัญญา รุ่งเรือง.๒๕๔๙. **เอกสารประกอบการสอนรายวิชา การวิเคราะห์ดนตรี**

(Music Analysis) สาขาดนตรีชาติพันธุ์วิทยา. คณะมนุษยศาสตร์,

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

----- . ๒๕๔๖. **ประวัติการดนตรีไทย.** (ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

----- . ๒๕๔๕. เอกสารอัดสำเนาประกอบวิชาดนตรีแห่งเอเชีย. กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ประยูทธ สิทธิพันธ์. ๒๕๑๖. พระราชประเพณีและพิธีชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร: บำรุงนุกุลกิจ.

ปฟ้าณี จิตติวัฒนา. ๒๕๒๓. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

วิบูลย์ ตระกูลยืน. ๒๕๔๒. ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์อุยกูร์: กรณีศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี และ

จังหวัดอุทัยธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาดนตรี, มหาวิทยาลัยมหิดล.

พจนารถ แสงประดับ. (2538). การศึกษาชีวประวัติและผลงานวรรณกรรมเพลงบอกของ

สร้อย. ม.ป.พ.

พรรณราย คำโสภา. (2542). การวิเคราะห์เพลงพื้นบ้านกันตรึมของหมู่บ้านดงมัน

จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีน

ครินทร์วิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

พระยาอนุমানราชธน. ๒๕๑๕. ชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

บรรณาการ.

พิมพ์สวัสดิ์ สุขสวัสดิ์. ๒๕๒๑. บทเพลงสำหรับเด็ก. กรุงเทพมหานคร. สุทธิสารการพิมพ์.

พีระชัย ลีสมบุญ. ๒๕๓๙. “ดนตรีของชาวกะเหรี่ยงอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี”

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาดนตรี, สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.

มนู วัลยะเพชร และคณะ. (2521). รายงานผลการวิจัยเรื่องการศึกษาทางภูมิศาสตร์

เกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มนตรี ตราโมท. ๒๕๔๐. ดุริยางคศาสตร์ไทย ภาควิชาการ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

มยุรี วัดแก้ว. (2522, 1 มีนาคม). “สังคมไทย : วิเคราะห์จากพิธีเสนเรือน”, วารสารสังคม

ศาสตร์ วิทยาลัยครูเพชรบุรี,

มยุรี วัดแก้ว. (2521). การศึกษาโครงสร้างสังคมของลาวโซ่ง. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.

กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

ยนต์ ชุ่มจิต. ม.ป.ป. ประวัติศาสตร์เมืองราชบุรี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสโตร.

วนิดา พิเศษพงษา. (2530). วัฒนธรรมไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรต. นครปฐม : ศูนย์

วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม.

วาสนา อรุณกิจ. (2529). พิธีกรรมและโครงสร้างทางสังคมของลาวโซ่ง. วิทยานิพนธ์

ศศ.ม. (สังคมวิทยา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ถ่ายเอกสาร.

สงบศึก ธรรมวิหาร. ๒๕๔๒. ดุริยางค์ไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

สมคิด ศรีสิงห์. (2521). **วัฒนธรรมของไทยโขงดำ(ลาวโขง) ในจังหวัดพิษณุโลกและ**

พิจิตร.กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

สมทรง บุรุษพัฒน์. (2524). **การเล่นคอนของลาวโขงที่บางกุ้ง.**กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัย

ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

———. (2540). **สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทยโขง.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทสห

ธรรมกิจ จำกัด.

สาคร พรมมิน. (2538). **วิเคราะห์วัฒนธรรมที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็ก อำเภอปากพอง จังหวัด**

นครศรีธรรมราช. ปรินญาณิพนธ์ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ภาคใต้. ถ่ายเอกสาร.

สังัด ภูเขาทอง. ๒๕๓๙. **การดนตรีไทยและทางเข้าสู่ดนตรีไทย.** กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้ว

การพิมพ์.

สุกรี เจริญสุข. ๒๕๓๐. “ดุริยางคศาสตร์ชาติพันธุ์”. **วารสารดนตรี.** ๑(๑๒): ๓๘-๔๑.

สุมิตร ปิติพัฒน์. เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2540). **ลาวโขง: พลวัตของระบบวัฒนธรรมใน**

รอบสองศตวรรษ.งานวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุมิตร ปิติพัฒน์, บัณฑิต อ่อนคำ และพูนสุข ธรรมาภิมุข. (2521). **ลาวโขง.**กรุงเทพฯ :

แผนกอิสระสังคม วิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน). (2514). **วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย.**

กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.

อังคณา ใจเข็ม. (2538). **การวิเคราะห์ดนตรีพื้นเมืองภาคเหนือ.**ปรินญาณิพนธ์ ศศ.ม.

กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.

เฮาท์ ช่งหลี่. (2523). **“อักษรไทยตั้งเกีย”.ใน *สาส์นผู้ไทย*.**กรุงเทพฯ :อักษรพิทยาหน้า 1-15